

Krigen utvikler seg på stadig nye fronter

Norsk litteratur om den annen verdenskrig belyser fremdeles nye sider ved historien. I 2000 er mange barns erfaringer synliggjort. Ikke alt som kommer frem gjør en stolt over å være norsk.

«I **krigens kjølvann**» heter en essaysamling fra 1999. Tolv historikere bidrar der med nye synspunkter på norsk krigshistorie. Siktemålet er å åpne for flere tolkninger og utvidet forståelse av krigen og tiden etterpå.

«Krigen» er her, som alltid i Norge etter 1945, Den annen verdenskrig. At alle forstår oss når vi snakker i entall, bestemt form, viser mer enn noe hvor liten erfaring vi som folk har å bygge på når vi skal forstå og fordøye. Den store litteraturen om krigen er et annet tegn som peker i samme retning.

Tidlig på 1990-tallet ble det spådd at år 2000 ville markere slutten for krigslitteraturen i Norge. Handelsflåten og krigsseilernes historie var endelig i ferd med å bli skrevet. De første bøkene om krigshverdagen var kommet ut. Diverse felttog var dokumentert i beundringsverdig

Tallet på krigsutgivelser er gått kraftig ned, men nye kommer fremdeles. I bokåret som vi legger bak oss, kom rundt ti bøker med emner fra krigen ut på de større forlagene. For ti år siden var antallet tre ganger høyere.

Har så de nye bøkene tatt opp i seg behovet for nye synsvinkler og utfyllende kunnskap? Fire av fjorårets bøker gjør at det kan svares ja.

Stein Ørnhøy og Gunnar Garbos erindringsbøker «Gutten og krigen» og «Nu går jeg fra dere», og Kjersti Ericssons «Paradisfugl. En fortelling om de andre» er alle bøker skrevet av og/eller om mennesker som var barn under krigen.

På hver sin stort sett lavmælte måte drøfter de krigers virkning på barn og ungdom. Her kan man bokstavelig talt snakke om å se

Arnhild Skre

kommentar

Sulten kropp. En liten pike i slitte sko har fått ostepakken sin i Svenska Kyrkan i Oslo. Det internasjonale Røde Kors leverte pålegget.

(Foto fra boken «Barn under krigen»)

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

mange detaljer i forlovet til varigheten. Motstandens omfang var vist og debattert. Quisling var solid biografert. Det måtte være nok nå.

Mørke felter

De siste tre årenes harde debatter om hjemmefrontens likvidasjoner, om David Irvings forfatterskap og høstens slakt av en bok skrevet av et «tyskerbarn», gjør denne spådommen til skamme. Også debattene i Danmark og Tyskland viser at siste ord neppe er sagt. Her vil uten tvil komme flere bøker.

Hva mangler vi så for å forstå bedre? I samlingen fra 1999 gir Odd-Bjørn Fure en pekepinn på hva som vil og, ikke minst, bør komme. En rekke felter som inneholder vanskelige, traumatiske erfaringer, er enten lite belyst eller blitt helt neglisjert, mener Fure:

De norske frontkjemperne, rundt 5 000 i tallet, har falt så godt som helt utenfor norsk krigshistorie.

Kollaboratørens historie er heller ikke skrevet. Og hva med deres barn? For ikke å snakke om hva som skjedde med okkupasjens barn. «Svarene på disse spørsmålene kan gi en viktig indikasjon på sivilisasjonsnivået i Norge etter krigen», skriver Odd-Bjørn Fure.

For å kaste nytt lys over vårt sivilisasjonsnivå under krigen, trenger vi fylligere dokumentasjon av de norske jødernes skjebne. Fortsatt er mye uklart - for eksempel om norske tjenestemenns rolle under jødedeportasjonene.

Krigen sett nedenfra

De rundt 150 000 krigsfangenes skjebne er også et område som er lite beskrevet av norske historikere. De kom fra Sovjet, Jugoslavia og Polen og ga viktige, om enn ufrivillige, bidrag til norsk infrastruktur. Mange lokalsamfunn ble sterkt berørt av deres skjebne. Er ikke dette del av vår historie?

krigen tra en ny vin. ... Aler størst blant disse, både i omfang og prestasjon, er Berit Nøkleby og Guri Hjeltnes bok «Barn under krigen».

Den er, i motsetning til de andre, en faghistorisk bok. Også den er likevel beregnet på et bredt publikum. De to historikerne er ikke kommet til ferdig dekkede bord. De har måttet trekke materialet til boken bit for bit ut av egne og andres krigshistoriske arbeider, lokalaviser, tyske kilder og personlige beretninger av ulike slag.

Her kan man lese om barn brukt i tysk propaganda. Om matmangelens særlige følger for dem som ennå var i vekst. Barns deltagelse i motstandsarbeidet. Barn i fengsel. Barn og ungdom med huller i utdannelsen på grunn av lærerfront, krigshandlinger, skolebygninger som ble overtatt av okkupasjonsmakten. Barn i handelsflåten (barn defineres her som personer under 18 år). Barn som kjempet i tysk uniform. De jødiske barnas skjebne. NS-barna. Finnmarks barn.

500 drepte barn

Angst, tristhet, skyldfølelse, for tidlige møter med vold og død. Alt i disse bøkene berører fordi en hele tiden minnes om at blant alle de uskyldige parter i kriger, må barna være de mest uskyldige.

Aller sterkest inntrykk gjør den overraskende opplysningen i «Barn under krigen» om at hele 500 barn i Norge døde på grunn av krigen. Dette kommer i tillegg til de jødiske barna fra Norge som døde i konsentrasjonsleire og de unge som falt på Østfronten.

Bokens nøkterne liste over barna som mistet livet, er gripende lesning. Jeg blir neppe alene om å kjenne tårer renne av å lese navn og alder på alle de 58 elevene som ble drept da en alliert bombe traff Holen skole i Laksevåg 4. oktober 1940.

Kroppdyrkelse. Gutter på sommerleir i Nasjonal Samlings Ungdomsfylking hilser lagetets fane.

(Foto fra boken «Barn under krigen»)

«Vår fremstilling er et nybrottsarbeid», skriver de to historikerne som begge også tidligere har vært sentrale i å få frem hverdagsferingene - i tillegg til sine mange arbeider innenfor den øvrige krigshistorien. Det er ingen grunn til å bestride påstanden.

Utfordringer

Nøkleby og Hjeltnes hører til den andre og tredje generasjonen av krigshistorikere. De later ikke som om alle barn i Norge opplevde samme krig. Dermed bidrar de også til å belyse flere av de mørke feltene i vår krigshistorie, og de gjør det med finfølelse både overfor dem som ofret mye i frihetskampen og for dem som valgte feil.

Kapitlet om frontkjemperne inneholder for eksempel ingen navn og de falne er ikke med i listen over barn som døde under krigen. Forfatterne begrunner anonymiseringen med at denne delen av historien ennå ikke er «så selvstendig historisk stoff» at det kjennes riktig å

gjøre noe annet. Dermed får de på en diskret måte sagt det samme som debattene om hjemmefrontens likvidasjoner viste på adskillig mer høyroset vis. Mer enn 55 år er gått, men fortsatt er spørsmålet om nordmenns adferd under og etter krigen brennaktuelt.

Også debatten rundt boken «Tyskerungen» viser hvor kontroversielt det kan være å forsøke å belyse de mørke feltene i vår krigs- og etterkrigshistorie, og hvilken nøyaktighet det må kreve.

Forfatteren, Harriet von Nickel, beskriver det som ser ut som et tyskerbarns etterkrigserfaringer i trøndelagsbygden der hun vokste opp. Boken forteller i detalj om mobbing og sadisme. Særlig beskrives bygdens lærer og klokker som grusom.

Boken har falt klokkerens etterkommere og andre svært tungt for brystet og det ble satt i gang undersøkelser rundt Harriet von Nickels fortelling. Forfatteren har nå innrømmet at hun i

tillegg til egen barndom har skrevet inn hendelser hun har hørt om fra andre steder eller funnet på.

Forlagenes praksis har vært noe av det mest omdiskuterte når krigslitteratur er satt under debatt. Det store forlagshuset Gylden-dal Norsk Forlag har uttalt til VG at ikke engang de ser seg i stand til å sjekke sannhetsgehalten i krigsbøkene de utgir.

Også flere aviser har måttet tåle hard kritikk for sin dekning av bøker som presenterer kontroversielle syn på krigshistorien. Få går likevel så langt som Hjemmefrontmuseets direktør Arnfinn Moland. På et seminar om pressens holdning før og under krigen kritiserte han i høst avisene for å drive ukritisk kolportering av fordekte landssvikersynspunkter.

Det opprørende var Molands forslag til forklaring. Han påstår at det i norske avisredaksjoner sitter for mange slektninger som vil rehabilitere nazistene.

Nærmere brønnpissing kom vi vel neppe i året som

gikk. For hvordan i all verden skal man argumentere i forhold til en slik påstand? Skulle vi telle opp redaksjonelle medarbeidere med NS-folk i familien? Og mener en av Norges fremste krigs- og okkupasjonshistorikere at nazisme er en arvelig holdning som etterkommerne styres av til evig tid?

Mye mangler ennå før vi kan se det store bildet av Den annen verdenskrig i Norge. Her er mange uløste oppgaver både for å vise hva mennesker ga i frihetskampen, og i forskning som neppe kommer til å kaste et like flatterende lys på alle som ble regnet som gode nordmenn. Arbeidet for å få frem disse sidene ved vår krigs- og etterkrigshistorie kan bli smertefullt også for dem som arbeider pinlig nøyaktig.

Flere nye krigshistorier kommer garantert også i det nye årtusen. Jeg håper debatten om dem vil skjerpe sannhetstrangen i stedet for å dempe den.